

תהלים, הומרוס וטרניוחובסקי – על מקורה הלשוני של הסרעת

תמר צץ

עם מקום הריגש והמחשבה. אך בשלושה מקומות נתקק טרניוחובסקי למומנה האנטומי המדויק של האיבר *diaphragma*. בשניים מהם הוא נקט את המילה **טרוף** (אייליאדה שיר 16, שורה 481; אודיסאה שיר 9, שורה 301). המילה **טרוף** או **טרוף** הגיעה לשונונו מן הארכאית, ולפי חלק מן הדעות היא מצינית את האיבר *diaphragma*. ואילו במקומות אחד הוא נקט את חידשו **סְרַעַפֶת**: "עקר חניתו מגופו, וצאת **סְרַעַפֶת**ו אחורייה" (אייליאדה, שיר 16, שורה 504). לא ברור לפי מה הכריע בין שתי המילים האלה בשלושת המקומות.

נראה אפוא שבבסיס חידושה של המילה **סְרַעַפֶת** עמדו שתי מילים מקורות שונים למגמי: המילה היוונית *phrenes* מכתבי הומרוס – המציגת הэнציט השරיר בגוף זו את מקור החשבות – והמילה המקראית **שְׁרָעִיף**. וכך לא לשים לב שב שני הפסוקים מתחלים שהובאו לעלי המילה **שְׁרַעַפֶת** נזכרת לצד של איברי גוף: בפסוק אחד בא תיאור המקום יקרכבי, ובפסוק השני המילה **שְׁרַעַפֶת** מקילה למילה **לב**.

עוד הלשון אימץ לראשונה את הצבעו של טרניוחובסקי במילון לmonoHI רפואה משנת תש"א (1941).³

אך למעשה לא הייתה זו הופעתה הראשונה של המילה **סְרַעַפֶת** במילוני הוגued. מילה זו נזכرت כבר ברשימה שפרסם הוגued בשנת תרע"ג (1913), אך לא כשם איבר בגוף אלא כשם של צמח. צמח זה מוכר בשם הספרותי אמןון ותמר (שמו התקני *cytisus scoparius*). ומיל שיחידש את השם אמןון ותמר וסייע לסרעת עברו מערגות הגינה אל מחוזות האנטומיה לא היה אלא שאל טרניוחובסקי.⁴

* אמי מודה לד"ר מיכאל רנד וד"ר מרים שובל-דודאי מן האקדמיה ללשון העברית על עזרותם.

1. יש הקורסים את צמד השורשים *sh'-sh'*-*sh'-sh'* נס לצמד השורשים *שְׁרַעַיף*-*שְׁרַעַיף* המציגין ענפים, כגון בפסוקים "וַיֵּשֶׁבּ אֲרָבָה בְּעֵלֶת קָנָף גִּזִּית", *שְׁרַעַיף* שלשה גְּרוּגְרִים בראש אמיר, ארבעה חמשה *שְׁרַעַיף* פְּרִיחָה ("ישעיהו יי", ז), "עַל פְּנֵי גְּבֻחָה קָפֹתוּ מְכַל עַצִּים פְּשָׁדָה, וְתַרְבִּינה **שְׁרַעַפֶתְיוֹ** וְאַרְכָּבָה פְּאָרָטָן" (חוּזָקָל, ז).

2. כי קרסל, לכטיון הספרות העברית בדורות האחרונים, כרך שני, תל אביב תש"ז, עמ' 51.

3. בmonoHI נתהי השר שר מבילון לmonoHI המתבסה משנת תרע"ח (1938) אימץ עוד הלשון דזוקא שתים ממתחרותיה של הסרעת הנכורות בספר המונחים של מזוייא: טרפז וחצר הכלב. חלופות אחרות הזכורות בספר טרניוחובסקי, אשר שימושו במשמעות סרעת בעיקר ביבורים מימי הביניים, הן מחיצה, יותרת, יותרת הכלב, טרפז, טפעשת, מסך, פרוכת הלב והקרום החלוק.

4. על גולגולו של שם הפרח ראו סמדר ברק, 'אמנון ותמר', בתוך רות אלמגור-רמן, רגע של עברית, רגע מס' 298, ירושלים תש"א. כפי שמוסר שם, גם בתחום הבוטניקה חדשת הסרעת בהשראת המילה *sh'-sh'* שרעיפים במשמעות מחשבות, על פי שמו הצרפתי של הפרח. לעומת זאת השם אמןון ותמרطبع טרניוחובסקי בתרגום האגדת הרוסית הקשורה בפרה – אגדה המספרת על האבות האסורה של האח והאותה איוון ומריה.

המילה **סְרַעַפֶת**, מחיצת השיר שבן הבطن לבית החזה, נראהת במבט ראשון מילה עתיקה בלשונונו, אך למחפש את תולדותיה במילונים העבריים נכוונה הפעה: לא מדובר במילה מקראית ואך לא במילה שירשנו מספרות חז"ל או מספרות הרפואה של ימי הביניים, אלא ביצירה של העברית החדשה. מי שיטרוח מעט יותר ויפתח את ספר המונחים לרפואה ומדעי הטבע של אהרן מז'יא – משנת תרצ"ד (1934) אף יגלה על נקלה מי היה חדש המילה – עורך הספר שאל טרניוחובסקי.ומי שיתחקה על שורשיה יראה כי בחידושה קברו שנדי צדדיו של האיש: הרופא והמושר.

ראשיתו של מסענו הלשוני בספר *תהלים*. בשניים ממזמוריו באה

שאל טרניוחובסקי, רופא ומשורר

המילה העומדת בסיסו של החידוש **סְרַעַפֶת**, והיא **שְׁרַעַיף**: "בְּרָב שְׁרַעַיף בְּקָרְבִּי, פְּנַחְוִיךְ יְשַׁעַעַיוֹן נְפִשִּׁי" (צד, יט), "קְרָנֵי אֶל וְעַל בְּבִי, בְּחִנֵּי וְדַע שְׁרַעַיף" (קלט, כג). לדעת חוקר הלשון שרעיפים הם דאגות ומחשובות מתרידות, אך בימי הביניים הובנה המילה ממשמות של מחשובות ורהוריות מכל סוג שהוא, וכך היא משמשת גם בימיינו כגון בביטוי *יעור מסרעיפוי* (במעבר משין) שמאלית לשם כrangle כrangle בעברית עוד בסיפור חז"ל, כגון *מִשְׂרָר בְּתַנִּינִי* לועמת *מִשְׂרָר בְּלַשׁוֹן* חז"ל (ובימינו).

המילה **שְׁרַעַפֶת** היא ככל הנראה הרחבה של מילה מקראית אחרת – **שְׁעִיף** – בעלת אותה משמעות: "בְּשְׁעִיף מְחִזְוִינָות לְלִיה, בְּגַפֵּל תְּרִזְמָה עַל אֲנָשִׁים" (אובד, יג). הוספה העיצור ר'יש מוכרת במילים אחרות, כגון פְּסָא-בְּרִיסָה, שְׁבָט-שְׁרַבִּיט, דְּמַשְׁק-דְּרַמְשָׁק. את שתי המילים **שְׁעִיף** ו**שְׁרַעַפֶת** החוקרים מסבירים על פי השורש העברי ש"ע' הקשור בתשוקות הלב.¹

אך מה למחשובות ורהוריות ולמחיצת השיר שבעוג? התשובה לשאלת זו מצויה כנראה בכתביו של גדור משוריין יוון העתיקה – הומרוס. המילה היוונית המוכרת לסרעת, אשר חדרה לטלינית *diaphragma* ובקובותיה לשאר לשונות אירופה, היא **sh'-sh'**. אך בספרות היוונית הקלסית משמשת מילה נוספת בעלת אותה משמעות: *phrenes*. מילה זו שכייח בכתביו של הומרוס בעיקר בצורת הרכבים *sh'-sh'*, והיא משמשת בהם הן לצינוי האיבר בגוף (הסרעת וברחבה גם מקום הלב), והן לציוו תשוקות, מחשובות ורגשות. הסרעת היא מאיברי הגוף אשר נتفس אצל היוונים הקדמוניים כמקור הריגש והמחשبة, בדומה לתפיסה המקראית של הלב והכלויות בביטויים כמו "פְּחַד לְבִי" (תהלים קיט, קסא), "נְשָׁבֵרִי לְבִי" (תהלים טז, ז).

עלברית את צירוטיו של הומרוס 'אייליאדה' (בהוצאות האשוננות של התרגומים 'אייליאס') ו'אודיסאה' (אצלו בכתב 'אודיסיה'). התרגומים היה מוכן בידו בתחילת שנות העשרים של המאה העשרים,² וחלקו הראשון – האיליאס – הודפס בכרך התשיעי של כתביו משנת תרצ"ד (1933). בתרגום בוואות תمورת המילה *sh'-sh'* חלופות עבריות, ובוון לב, נפש, יציר, רוח, הגיגים. החלופה לב רוחות ביוטר בתרגומו, כי במקורות העבריים הלב הוא המזוהה